Михайло Шкурка

ПЕРЕКЛАДИ І ПЕРЕСПІВИ РОМАНСУ ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ “ОЧІ ЧОРНІЇ” У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ТАТАРЕНКА

У всякого своя доля
І свій шлях широкий…
Тарас Шевченко

Юність, обпалена війною

Своєрідним було життя армійських офіцерів у колишньому Радянському Союзі. Їх увесь час перекидали з гарнізону в гарнізон. Тільки начебто обживеться сім’я на одному місці, як їх батька з якихось міркувань направляють продовжувати військову службу зовсім у протилежний кінець країни. І так усе життя вони проводили “на валізах”. Повертаючись через 15–20 років в Україну, такий офіцер і його сім’я робилися вже “русскоязычными”.

За проявлену мужність при штурмі цитаделі Східної Прусії – м. Кенінсберга рядовий Юрій Татаренко нагороджений медаллю “За отвагу” 20 квітня 1945 р.

Життя лейтенанта Пилипа Татаренка не було винятком. Після закінчення військового училища в Україні почалося “вивчення” ним несходимої географії Союзу. Де тільки не служив?! Весна 1927 року в Татарстані стала для його сім’ї знаковою – народився первісток. Хлопчика назвали Юрієм. Потім були й інші військові містечка. Війна застала сім’ю Татаренків в Україні. Батько – кадровий офіцер – із перших днів на фронті, а матір із сином та донькою були евакуйовані в Середню Азію. Тут Юрій закінчив десятирічку; а 1943 року, коли йому виповнилося 17, був призваний до лав Червоної Армії.

Ішла Велика Вітчизняна війна. Лінія фронту невпинно просувалася на захід. Уже звільнено більшу частину території України, майже ввесь Кримський півострів. Але на лінії Мозир – Бобруйськ – Могилів – Орша – Вітебськ німцям удалося затримати наші війська. У результаті утворився т. зв. Білоруський виступ. Треба було негайно діяти. І тоді Ставкою Верховного Головнокомандуючого була опрацьована одна з найбільших стратегічних наступальних операцій під назвою “Білоруська операція”. Її здійснення покладалося в основному на 1-й, 2-й і 3-й Білоруські фронти. Розпочалося термінове доукомплектування цих фронтів шляхом передислокації додаткових військових підрозділів з інших ділянок бойових дій…

У такій військовій круговерті чого тільки не траплялося. Але випадки, коли на фронтових дорогах перехрещувалися долі рідних людей, – явище рідкісне. Таке, як правило, хіба що можна побачити на екранах в художніх фільмах. Але йдеться про події реальні. При формуванні додаткових військових підрозділів для штурму німецьких укріплень Білоруського виступу волею випадку батько і син опинилися в одному полку 3-го Білоруського фронту: старший лейтенант Пилип .Татаренко був призначений командиром стрілецької роти, і в цей самий підрозділ присилають кулеметником його однофамільця рядового Юрія Татаренка… Так зустрілися батько з сином, і відтепер їм судилося ходити в атаку разом.

…Ніч перед боєм. Хтозна, може вона остання ніч в житті кожного солдата. По обидва боки лінії фронту напружена тиша. Попереду на високому правому березі Дніпра – місто Орша, великий залізничний вузол, один із значних промислових центрів Східної Білорусії. На лівому низинному – наші війська. Роті, якою командував Татаренко-старший, поставлено бойове завдання зламати опір противника й оволодіти Оршею.

Бій тривав кілька днів. Нарешті противника було зламано. Події тих днів образно описав рядовий Татаренко у своєму вірші "Прорыв", який завершується словами:

Но время предъявляет счёт, –
И чует смерть фашистский коршун!
...Сегодня Родина прочтёт,
Что нами
занят
город Орша

Таким нелегким, але вдалим був початок Білоруської операції. Після Орші чекали на них не менш важкі й кровопролитні бої за Мінськ, Борисів, Ліду... Нарешті Білорусь була повністю звільнена від німецько-фашистських загарбників.

Рядовий Юрій Татаренко в сімейному колі перед відправкою на бій за визволення Білорусії. 1 червня 1944 р.

Перед Червоною Армією було поставлене нове завдання: ворога розгромити в його власному лігві. У кінці липня 1944 року 3-й Білоруський фронт вийшов на кордон зі Східною Пруссією. Майже 10 місяців продовжувалися запеклі бої на німецькій території. Полк, у якому воювали батько і син Татаренки, 29 січня 1945 року з боями підійшов до стін Кенігсбергу. Це справді було місто-фортеця. Більше двох місяців тривала його осада. І лише 9 квітня радянські війська оволоділи Кенігсбергом, а 25 квітня – розташованим поблизу морським портом Піллау (тепер Балтійськ). Так успішно була завершена і Східно-Пруська наступальна операція. А ще через два тижні Москва салютувала довгоочікуваний День Перемоги. Як пам'ять про цей радісний день до нас дійшло фото солдата-переможця: на грудях рядового Юрія Татаренка виблискувала заслужена бойова медаль "За відвагу". А згадуючи пережите, він напише свій другий фронтовий вірш – "Однополчани", присвятивши його сестрі Людмилі... Неначе в страшному сні пролетіли роки воєнного лихоліття. Настав час відбудови зруйнованої війною країни – час налагоджувати своє життя заново.

Роки навчання
і журналістської звитяги

Улітку 1945 року батько і син повертаються додому в Київ. Пилип Дмитрович ще деякий час продовжував нести військову службу, а Юрій, не роздумуючи, вступив на літературний факультет Київського педагогічного інституту. Здійснилося омріяне ще з шкільних років бажання стати журналістом і поетом.

Нелегкими були ті післявоєнні роки для України в цілому і для студентства зокрема. Брак підручників, холодні аудиторії, хлібні картки, інші негаразди ускладнювали повсякденне життя й навчання молоді. Атмосфера в студентських колективах перших післявоєнних років була специфічною: усі, висловлюючись по-сучасному, були в прямому розумінні "дітьми війни". Багато хто з них, як Юрій Татаренко, були обвітрені в боях – учорашні солдати діючої Червоної Армії. Не дивлячись на це, молодь старанно вчилася, цінуючи подарований їм долею кожний день мирного життя. Не обходилось і без кохання. В інституті Юрій зустрів однокурсницю Майю, з якою поєднав долю, і вони щасливо прожили все подружнє життя.

...Непомітно пролетіли п'ять студентських років. Отриманий диплом із відзнакою засвідчив майбутні широкі можливості молодого фахівця: він працює старшим викладачем кафедри української літератури Херсонського педагогічного інституту, літературним редактором і перекладачем журналів "Знання та праця", "Людина і світ", Радіотелеграфного агентства України (РАТАУ), газет "Киевские ведомости", "Хрещатик" – і це далеко не повний перелік колективів і видань, з якими довелося співпрацювати.

Захопленням Юрія Пилиповича були перекладацтво і поетична творчість. Чудові переклади віршів О. С. Пушкіна, інших російських поетів-піснярів, старовинних російських ро-мансів свідчать про непересічність його хисту до цієї справи. Одним із кращих перекладів справедливо вважається український варіант романсу "Грона пахучі акації білої":

Від солов'їного співу шаліли ми.
Місто принишкло й заслухалось враз.
Грона пахучі акації білої
Ніченьку цілу бентежили нас.

Сад весь умивано щедрими зливами.
Темні алеї – в лискучій воді.

Ми почувались такими щасливими…
Боже, які ми були молоді!

Збігли роки. З ними запал наш вихолов.
Де ота білість гілок запашних?
Тільки зима й сніговійниця-віхола
Ніби нагадують нині про них.

В час, коли вітер лютує що сили є,
Наче увіч уявляю їх я –
Грона пахучі акації білої,
Що неповторні, як юність моя.

Лебедина пісня: переклад і переспіви романсу "Очі чорнії"

Збігли роки, та не вихолов творчий запал Юрія Татаренка. Вийшовши на заслужений відпочинок, він не полишив своїх уподобань, продовжував займатися літературною і громадською діяльністю. А лебединою його піснею став всесвітньо відомий романс на слова українського письменника-класика Є. П. Гребінки "Очі чорнії".

Чому саме цей твір привернув його увагу? Справа в тому, що від самого опублікування тексту і першого варіанту музичного супроводу до нього (1843), не дивлячись на визнання і широку популярність, навколо романсу склалося багато різночитань й інших нез'ясованих, а то й сумнівних питань. По-перше, автентичний текст романсу став самочинно й свавільно доповнюватися новими "куплетиками" явного ресторанного типу, як-от:"скатерть белая залита вином…" або "по обычаю петербургскому, по обычаю чисто русскому мы не можем жить без шампанского…" і т. ін. Усе це змішувалося з класичним Гребінчиним текстом, і по сьогодні така мішанина звучить зі сцен у виконанні невибагливих співаків, які, проте, нерідко іменуються "народними" артистами сусідньої держави.

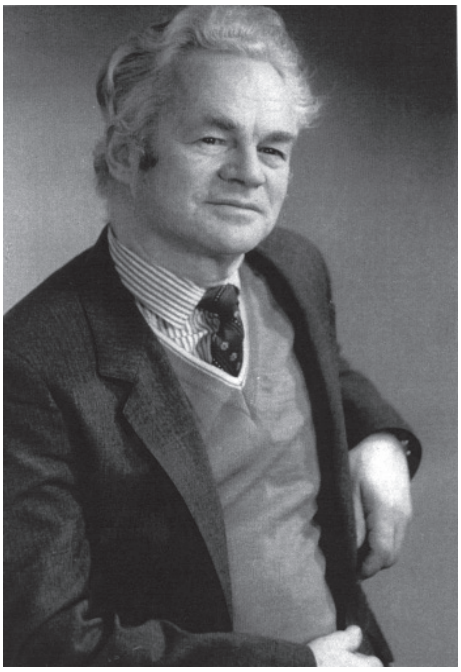

Журналіст, перекладач і поет Юрій Пилипович Татаренко в роки творчої зрілості. Березень 1997 р.

Юрій Пилипович не міг змиритися з таким спотворенням шедевру нашого письменника і 1998 року вперше здійснив переклад автентичного тексту романсу "Очі чорнії" рідною українською мовою поета-класика. Ось ця перлина (газета "Хрещатик", 22.12.1998 р.):

Очі чорнії аж палаючі!
Очі пристрасні та жадаючі!
Як люблю я вас! Як боюся вас!
Певно, стрів я вас у недобрий час.

Темний погляд ваш –
як морська глибінь,
По душі моїй в нім жалоби тінь.
Бачу пломінь я переможний в нім:
Серце спалено у вогні страшнім.

Та жену журбу і печаль свою.
На мою судьбу я не ремствую
Найдорожче все,
що Господь дав нам,
Я пожертвував огняним очам.

Невгомонна душа Юрія Пилиповича і як дослідника. За яку б тему він не брався, кожного разу не зупинявся на півдорозі, справу доводив до її завершення. От і тут: здійснивши вдалий переклад поетики відомого романсу, він узявся за з'ясування авторства остаточного варіанту його музичного супроводу.

Як відомо, невдовзі після публікації 10 січня 1843 року в "Литературной газете" вірша Є. Гребінки "Чорнії очі" російський композитор Микола де Вітте – 26 лютого 1843 року – одержав у Москві дозвіл від Цензурного комітету на друк мазурки "Очи чёрные". За титульною сторінкою видання йшов нотний розпис музичного твору і його поетика, в якій слово в слово повторювався вірш Гребінки "Чёрные очи". Дивно, але авторство поетичної частини "Мазурки" не вказувалося.

А проте романс у варіанті мелодії "Мазурки" не прижився в Росії. Серед музикознавців і співаків ішов і далі пошук його більш сприйнятливого музичного супроводу. Та нарешті в кінці XIX століття рішення було знайдене. Твір зазвучав по-новому. Остаточно мелодика романсу закріпилася після виконання його всесвітньо відомим співаком Федором Івановичем Шаляпіним, а записана в цьому варіанті 1911 року на грамплатівку залишається своєрідним еталоном і досі.

Та все ж і надалі потребувало рішення питання про авторство музики до романсу "Очі

чорнії". У численних нотовиданнях воно приписується різним композиторам або ж зазначається як *народне* чи *нез'ясоване*. Виходить, такий собі твір-"безбатченко"...

Юрій Пилипович присвятив установленню істини не один рік наполегливих наукових пошуків. Фонди провідних бібліотек Києва, Москви, Ленінграда, фонди державних архівів і приватних музичних колекцій – ніщо не лишилося поза увагою допитливого дослідника. Нарешті він упевнено стверджує: "І тепер є всі підстави оголошувати зі сцени його (романсу – *М. Ш.*) призабуте авторство: вірш Євгена Гребінки, музика Флоріана Германа в обробці Софуса Гердаля"...

Ю. Татаренко настільки був захоплений темою, що останні роки свого життя присвятив ліричним переспівам романсу "Очі чорнії", підготувавши кілька варіантів його тексту, які, на жаль, не встиг опублікувати. Опрацьовуючи, з дозволу дружини поета Майї Борисівни, його архів, ми випадково натрапили на ті рукописи переспівів. До речі, беремо на себе сміливість стверджувати, що ще ніхто з українських поетів не заходжувався лірично переспівувати цей усесвітньо відо-

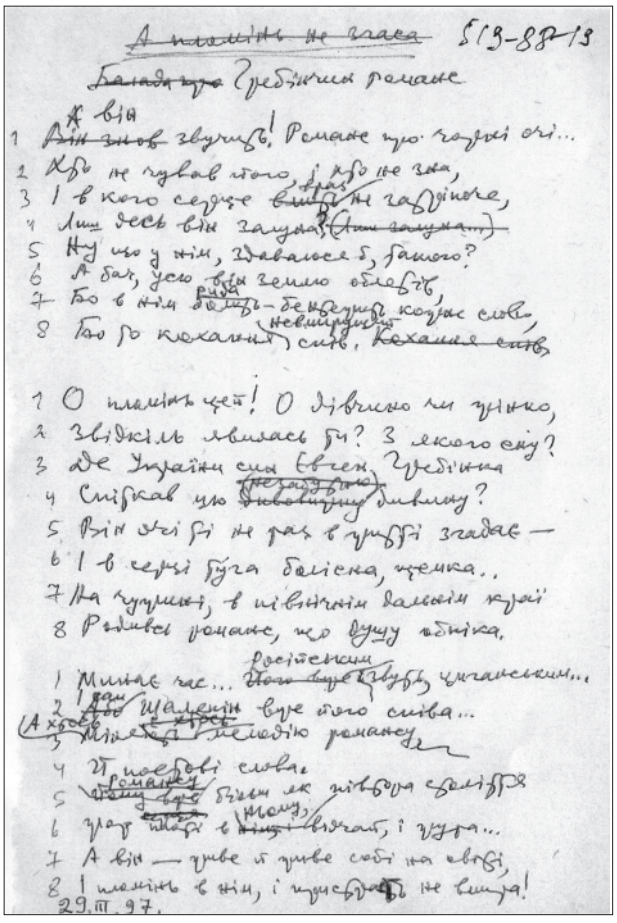

Автограф "Гребінчиного романсу" Юрія Татаренка

Перший виконавець романсу "Очі чорні" українською мовою співак Ігор Якубовський

мий романс. І перша спроба, як видається, доволі вдала.

Світлій пам'яті невтомного трудівника на журналістській і поетичній ниві присвячуємо публікацію його лебединої пісні – один із кращих переспівів поетики романсу "Очі чорнії".

Юрій Татаренко

ГРЕБІНЧИН РОМАНС

(друкується вперше)

А він звучить! Романс про чорні очі...
Хто не чував його й не зна,
І в кого серце враз не затріпоче,
Лиш десь він залуна?

Ну що у нім, здавалося б, такого?
А бач, усю він землю облетів!
Бо в нім рида-бентежить кожне слово,
Бо то кохання невмирущий спів.

О пломінь цей! О дівчино чи жінко,
Звідкіль з'явилась ти? З якого сну?
Де України син Євген Гребінка
Спіткав цю дивину?

Він очі ті не раз в житті згадає –
І в серці туга болісна, щемка...
На чужині, в північнім дальнім краї
Родивсь романс, що душу обпіка.

"Очи чёрные , очи страстные,
Очи жгучие и прекрасные!
Как люблю я вас! Как боюсь я вас!
Знать, увидел вас я в недобрый час".

Минає час... російським звуть,
циганським...
І сам Шаляпін вже його співа...
А хтось міня мелодію романсу
Й поетові слова.

Романсу більш як півтора століття,
Жар плоті в ньому, відчай і жура...
А він живе й живе собі на світі –
І пломінь в нім, і пристрасть не вмира!

2008 року романс "Очі чорнії" вперше за 165 років був виконаний зі сцени українською мовою нашим співаком і композитором-гітаристом Ігорем Петровичем Якубовським. Усі, хто чув це виконання, були в захваті і викликали й викликали співака на "біс". Так романс – автентичний Гребінчин текст, а не мікс і "суржик" – став упевнено прокладати собі дорогу на вітчизняну сцену, заволодівати національним ефірним простором.

...Наближається 2012 рік. Україна готується відзначати славний ювілей – 200-річчя від дня народження Євгена Павловича Гребінки. Сподіваємося, що окрасою ювілейних святкувань буде виконання пісенної спадщини поета професійними співаками і численними аматорськими колективами нашого краю. Добрим словом згадають і численних дослідників життя та творчості письменника, серед яких на чільному місці буде й ім'я Юрія Пилиповича Татаренка.